

ماهیت منطق و ماهیت

تحریر و تحلیل شروح فخرالدین رازی و نصیرالدین طوسی
بر نهج‌های یکم و دوم منطق اشارات ابن سینا

دکتر مهلی عظیمی
استادیار دانشگاه تهران

مجمع عالی حکمت اسلامی

فهرست مطالب

۱۱	 سخن ناشر
۱۳	 مقدمه
۱۷	 دیباچه
۱۸	 (۱) «حسن توفیق»، «هدایت طریق»، و «الهام حق»
۲۲	 (۲) تمایز اشاره‌ها و تنبیه‌ها
۲۷	 (۳) از منطق تا فلسفه نخستین

نهج نخست: مدخل

۴۵	 درآمد
۵۱	 فصل یکم: چرایی و چیستی منطق
۵۲	 (۴) منطق چونان ابزار
۶۷	 (۵) چیستی اندیشه
۱۰۰	 (۶) فرآیند اندیشه: از داده‌ها تا ساخت
۱۰۹	 (۷) خاستگاه خطا در اندیشه
۱۱۴	 (۸) درست، درست‌گونه، و درست‌گونه‌نما
۱۱۸	 (۹) منطق چونان دانش
۱۳۱	 فصل دوم: مفردات را باید پیش از مرکبات شناخت

۱۳۱	چرا مفهومی‌های مفرد را باید پیش از مفهومی‌های مرکب شناخت؟
۱۳۹	فصل سوم: چرایی و چگونگی زبان‌شناسی منطقی
۱۳۹	(۱۱) واژه‌شناسی منطقی: چرایی
۱۴۲	(۱۲) واژه‌شناسی منطقی: چگونگی
۱۴۵	فصل چهارم: منطق منطق دوبخشی
۱۴۶	(۱۳) دوگانگی معلوم و دوگانگی مجهول
۱۶۰	(۱۴) دوگانگی اندیشه
۱۶۳	(۱۵) نگاه منطقی به دانسته‌ها
۱۶۵	فصل پنجم: منطق دوبخشی
۱۶۶	(۱۶) دوگانگی منطق
۱۶۹	فصل ششم: دلالت واژه بر معنا
۱۷۰	(۱۷) دلالت مطابقی، تضمنی، و التزامی
۱۷۲	(۱۸) ناکارآمدی دلالت التزامی
۱۷۵	فصل هفتم: حمل
۱۷۵	(۱۹) چستی حمل
۱۸۱	فصل هشتم: لفظ مفرد و مرکب
۱۸۲	(۲۰) تعریف ارسطو از لفظ مفرد: اعتراضات و پاسخ‌ها
۱۸۷	(۲۱) گونه‌شناسی لفظ مفرد
۱۹۵	(۲۲) گونه‌شناسی لفظ مرکب
۱۹۹	فصل نهم: کلی و جزئی
۲۰۰	(۲۳) چستی‌شناسی جزئی و کلی
۲۰۲	(۲۴) گونه‌شناسی کلی
۲۰۴	(۲۵) جزئی حقیقی و جزئی اضافی
۲۰۷	فصل دهم: ذاتی و عرضی
۲۰۸	(۲۶) پیوند منطقی این فصل با فصل پیشین
۲۰۹	(۲۷) چستی‌شناسی ذاتی و عرضی

۲۱۲.....	ویژگی های سه گانه ذاتی.....	۲۸
۲۲۱.....	فصل یازدهم: ذاتی باب ایساغوجی.....	
۲۲۲.....	اعتراضات و پاسخ ها.....	۲۹
۲۲۵.....	تمایز علل وجود و علل ماهیت.....	۳۰
۲۲۶.....	تمایز وجود و ماهیت.....	۳۱
۲۳۱.....	پیوند شناختاری ذات و ذاتیات.....	۳۲
۲۳۶.....	ذاتی بودن نوع.....	۳۳
۲۴۱.....	فصل دوازدهم: غرضی لازم.....	
۲۴۳.....	درآمد.....	
۲۴۳.....	لازم: واژه شناسی و اصطلاح شناسی.....	۳۴
۲۴۴.....	تعریف بوعلی از لازم: گزارش و سنجش.....	۳۵
۲۴۶.....	واشکافی مثال بوعلی برای لازم.....	۳۶
۲۴۸.....	ذاتی نبودن لوازم.....	۳۷
۲۵۱.....	رفع ناپذیری لازم از ماهیت.....	۳۸
۲۶۷.....	فصل سیزدهم: غرضی غیر لازم.....	
۲۶۷.....	غرضی مفارق.....	۳۹
۲۷۱.....	فصل چهاردهم: هر چه ذاتی مقوم نیست غرضی است.....	
۲۷۳.....	فصل پانزدهم: ذاتی باب برهان.....	
۲۷۴.....	درآمد.....	
۲۷۴.....	عارض ذاتی: معنای خاص و معنای عام.....	۴۰
۲۸۵.....	تعریف ذاتی باب برهان.....	۴۱
۲۸۸.....	عارض غریب.....	۴۲
۲۸۹.....	فصل شانزدهم: پاسخ به پرسش چیستی (مقول در جواب ماهو).....	
۲۹۱.....	دیدگاه منطق دانان پیش از بوعلی درباره پاسخ به پرسش چیستی: گزارش و سنجش.....	۴۳
۲۹۴.....	دیدگاه بوعلی درباره پاسخ به پرسش چیستی.....	۴۴
۲۹۶.....	ریشه خطا: در آمیختن «پاسخ»، «درون پاسخ» و «در راه پاسخ».....	۴۵
۳۰۱.....	فصل هفدهم: گونه شناسی پاسخ به پرسش چیستی.....	

۳۰۵	درآمد
۳۰۵	(۴۶) اصناف سه گانه پاسخ به پرسش چیستی
۳۰۹	(۴۷) نمونه شناسی صنف نخست
۳۱۱	(۴۸) صنف دوم: چرا جنس و نه هیچ چیز دیگر؟
۳۱۸	(۴۹) ناکارآمدی دلالت التزامی
۳۲۱	(۵۰) فصل حقیقی و فصل مشهوری
۳۲۶	(۵۱) صنف سوم: تمایز چیستی و کیستی

نهیج دوم: کلی های پنج گانه و تعریف

۳۳۹	درآمد
۳۷۹	فصل یکم: جنس و نوع
۳۸۰	(۵۲) جنس، نوع حقیقی، و نوع اضافی
۳۸۴	(۵۳) نوع حقیقی و اضافی: مشترک لفظی یا معنوی؟
۳۹۱	فصل دوم: ترتب جنس و نوع
۳۹۲	(۵۴) درخت فرفوربوس
۳۹۶	(۵۵) کران مندی زنجیره اجناس و انواع
۳۹۷	(۵۶) مقولات جزء منطق نیست
۴۰۳	فصل سوم: فصل
۴۰۴	(۵۷) فصل در پاسخ به چیستی نمی آید، ولی ممیز ذاتی است
۴۱۰	(۵۸) فصل در پاسخ به «کدام است؟» می آید
۴۱۲	(۵۹) چنین نیست که هر ذاتی اعم جنس باشد و در پاسخ به چیستی گفته شود
۴۱۳	(۶۰) کارکرد دوسویه فصل: تقسیم جنس و تقویم نوع
۴۱۹	فصل چهارم: خاصه و عرض عام
۴۲۰	(۶۱) خاصه: چیستی شناسی، گونه شناسی، و نمونه شناسی
۴۲۴	(۶۲) عرض عام: چیستی شناسی، گونه شناسی، و نمونه شناسی
۴۲۴	(۶۳) کارکرد خاصه در منطق دویخیسی
۴۲۶	(۶۴) «بیضانی» چیست؟
۴۲۸	(۶۵) عرض و عرضی

۴۲۹	کلی‌های پنج‌گانه مفاهیمی نسبی و اضافی‌اند.....
۴۳۵	فصل پنجم: همسانی فراگیر میان کلی‌های پنج‌گانه.....
۴۳۵	کلی‌های پنج‌گانه، به اسم و حدّ، حمل‌پذیرند.....
۴۳۹	فصل ششم: تعریف رسمی کلی‌های پنج‌گانه.....
۴۴۰	چرا رسم؟.....
۴۴۱	کلی‌های پنج‌گانه کلی منطقی‌اند.....
۴۴۳	چستی و چرایی «جوهر» در تعریف فصل.....
۴۴۴	معنای حمل ذاتی اولی در تعریف نوع اضافی چیست؟.....
۴۴۷	فصل هفتم: حدّ.....
۴۴۸	تعریف حدّ و اقسام آن.....
۴۵۵	آیا هر حدّی مرکب از جنس و فصل است؟.....
۴۶۰	بسانط چگونه تعریف می‌شوند؟.....
۴۶۱	هدف از حدّ گفتن.....
۴۶۹	فصل هشتم: یک ماهیت، یک حدّ تامّ.....
۴۷۰	پندار کدام است؟ زنه‌ار چیست؟.....
۴۷۲	دفع دخل مقدر.....
۴۷۴	در بسیاری از رسوم، اطّاب سودبخش است.....
۴۷۵	«وجازت» درون مفهوم «حدّ» نیست.....
۴۷۹	فصل نهم: رسم.....
۴۸۰	تعریف رسم و اقسام آن.....
۴۸۲	دشوارة دور و راه حلّ آن.....
۴۸۴	تعریف یک‌جزئی وجود ندارد.....
۴۸۵	آنچه برای رسم شایسته است و آنچه بایسته.....
۴۸۷	فصل دهم: آسیب‌شناسی منطق تعریف.....
۴۹۰	مواضع حدّ و رسم چونان مغالطات منطق تعریف.....
۴۹۳	مغالطات لفظی.....
۴۹۶	واژه‌گزینی: چرایی و چگونگی.....

- ۵۰۰ (۸۷) مغالطات معنایی: از تعریف به مساوی تا تعریف دوری
- ۵۰۴ (۸۸) مغالطات معنایی: انواع تکرار در تعریف
- ۵۰۹ فصل یازدهم: چگونگی تعریف متضایقان
- ۵۱۰ (۸۹) پندار چیست؟ زنهار کدام است؟
- ۵۱۴ (۹۰) نقدی بر فروریوس

نمایه‌ها

- ۵۲۷ مقدمه نمایه موضوعی
- ۵۲۹ نمایه اعلام
- ۵۳۳ نمایه موضوعی
- ۵۳۹ منابع و مآخذ

سخن ناشر

مجمع عالی حکمت اسلامی با هدایت مقام معظم رهبری «مدظله العالی» و پیگیری جمعی از مدرسین و فضیلاى حوزه علوم عقلی و تحت اشراف و نظارت عالی حضرات آیات عظام جوادی آملی، سبحانی و مصباح یزدی «دامت برکاتهم» از اسفند ۱۳۸۴ فعالیت رسمی خود را آغاز نمود.

این مجموعه که با حضور اساتید سطوح عالی حوزه و دانشگاه برای تعمیق و گسترش بنیان‌های معرفتی جهان اسلام و تأسیس زمینه‌های مناسب جهت تولید علوم انسانی مورد نیاز تمدن اسلامی شکل گرفت، ظرفیت کم‌نظیری دارد که بحمد الله گام‌های برداشته شده در چند سال گذشته همچون راه‌اندازی گروه‌های علمی تخصصی، برگزاری نشست‌های علمی، دوره‌های آموزشی، راه‌اندازی کتابخانه تخصصی علوم عقلی، نکوداشت اساطین حکمت اسلامی، معرفی فلاسفه شیعه، و... با استقبال علاقه‌مندان به حوزه حکمت و فلسفه اسلامی مواجه شده است.

یکی از برنامه‌های مورد توجه مجمع عالی حکمت اسلامی، که براساس ماده چهارده اساسنامه از وظایف مجمع عالی محسوب می‌شود، نشر کتاب و تدوین متون آموزشی است. در این راستا انتشارات حکمت اسلامی، فعالیت جدی خود را از زمستان ۱۳۹۲ آغاز نمود و ضمن توجه به احیای تراث اسلامی، نشر آثار فاخر و تأثیرگذار در گسترش

حکمت اسلامی و تقویت مبانی اعتقادی و دینی را در اولویت قرار داده است. همچنین تنقیح مباحث حکمت اسلامی به منظور بهره‌مندی مناسب و آشنایی علاقه‌مندان با مبانی و اندیشه‌های فلاسفه بزرگ اسلامی نیز مورد تأکید قرار گرفته است. اثر پیش‌رو با عنوان **ماهیت منطق و منطق ماهیت** در راستای بررسی دقیق یکی از آثار مهم و ماندگار فلسفی ابن‌سینا (**منطق‌اشارات**) به سفارش مجمع عالی حکمت اسلامی، توسط دکتر مهدی عظیمی و تحت نظارت آیت‌الله غلامرضا فیاضی به پایان رسید، که انتشارات حکمت اسلامی جهت استفاده علاقه‌مندان حوزه حکمت اسلامی به زیور طبع آراست. کتاب حاضر به تحریر و تحلیل شروح دو اندیشمند و منطق‌دان بزرگ جهان اسلام یعنی فخر رازی و خواجه نصیرالدین طوسی بر نهج‌های اول و دوم **منطق‌اشارات** می‌پردازد که درون‌مایه این دو نهج را می‌توان ماهیت منطق و منطق ماهیت دانست که نویسنده محترم به بررسی آن می‌پردازد.

لازم می‌دانیم از همکاری همه عزیزانی که در آماده‌سازی و نشر این اثر، همت نموده‌اند، به‌ویژه آیت‌الله غلامرضا فیاضی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عسکری سلیمانی امیری و دکتر مهدی عظیمی سپاسگزاری نمایم.

همچنین از شورای معاونان مجمع عالی حکمت اسلامی و شورای کتاب؛ اساتید محترم حجج اسلام والمسلمین آقایان حمید پارسانیا، عزالدین رضائزاد، علی عباسی و حسن معلمی و نیز از آقایان مرتضی محمدی‌استانی، حسن محسنی، حسین وکیلی و عباس پریمی که نسبت به پیگیری امور مربوط به انتشارات، صفحه‌آرایی، نمایه‌سازی و نشر کتاب حاضر نقش داشته‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود.

امید است با الطاف خداوند متعال و توجهات خاصه حضرت ولی عصر^{علیه السلام} انتشارات حکمت اسلامی با نشر آثار علمی فاخر و ارزشمند، بتواند در راستای گسترش حکمت اسلامی برخاسته از مبانی اعتقادی اسلامی، گام بردارد. بسیار مفتخر خواهیم بود تا از دیدگاه‌های اساتید و علاقه‌مندان به حوزه حکمت اسلامی نیز بهره‌مند شویم. ان‌شاء‌الله.